

Frančiška Lipovšekⁱ

Skladenjski in pomenski vidiki ekspresivne dvoimenske samostalniške zveze in njene formalne lastnosti v slovenščini

V prispevku predstavimo t. i. ekspresivno dvoimensko samostalniško zvezo (EDSZ), ki izkazuje vzorec Sam1-*od*-Sam2 in izraža subjektivno vrednotenje Sam2 na podlagi Sam1 (npr. *idiot od voznika*). V teoretičnem delu obravnavamo ključne skladenjske in pomenske vidike zgradbe, pri čemer izhajamo iz študij na podlagi angleščine (prim. *that idiot of a driver*). Zgradba je posebna zaradi naslednjih lastnosti: ne gre za običajno razmerje med jedrom in desnim prilastkom; Sam1 in Sam2 sta v prisojevalnem razmerju (voznik je idiot); predlog je vezni element; Sam1 predstavlja skladenjsko, Sam2 pomensko jedro; Sam1 posnema pridevnik v razmerju do Sam2 (prim. *idiotski voznik*); pridevnik pred Sam1 lahko pomensko modificira Sam1 ali Sam2 (npr. *ta neotesani idiot od voznika*). V empiričnem delu na podlagi korpusno pridobljenih podatkov preverimo naslednje formalne lastnosti slovenske zgradbe: rabo zaimkov in lastnih imen, števnost in slovnično število ter vrste in vlogo modifikacije. Kljub nekaterim odstopanjem v primerjavi z angleško zgradbo (odsotnost člena, možnost rabe zaimka pred Sam2 in sprejemljivost neštevnih samostalnikov kot Sam1 in Sam2) vzorci rabe potrjujejo, da se slovenska zgradba sklada s teoretičnim opisom EDSZ, ki ga predlagajo obstoječe študije.

Ključne besede: ekspresivna dvoimenska samostalniška zveza, subjektivno vrednotenje, modifikacija, skladenjsko jedro, pomensko jedro

Syntactic and Semantic Aspects of the Expressive Binominal Noun Phrase and Its Formal Characteristics in Slovene

The paper presents the type of NP known as an expressive binominal noun phrase (EBNP), which displays the pattern N1-*of*-N2 in Slovene / N1-*of-a*-N2 in English, and expresses a subjective evaluation of N2 on

ⁱ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; franciska.lipovsek@ff.uni-lj.si; <https://orcid.org/0000-0002-1981-4384>

the basis of N1 (e.g., *that idiot of a driver*). The theoretical part discusses the key syntactic and semantic aspects of the structure, drawing upon studies examining its use in English. What makes it special is the following characteristics: absence of the ordinary head-postmodifier relation; N1 and N2 exhibit a predicative relationship (that driver is an idiot); the preposition acts as a linker; N1 represents the syntactic head and N2 the semantic head; N1 mimics an adjective in a relationship with N2 (cf. *that idiotic driver*); an adjective positioned in front of N1 may semantically modify N1 or N2 (e.g., *that reckless idiot of a driver*). The empirical part presents a corpus-based analysis of the following formal features of the Slovene EBNP: the use of pronouns and proper names, countability and grammatical number, the types and role of modification. Despite some deviations in comparison with the English EBNP (absence of the article, applicability of pronouns as determiners of N2, acceptability of uncountable nouns as N1 and N2), the patterns of use confirm that the Slovene EBNP accords with the theoretical description of the EBNP proposed by the existing studies.

Keywords: expressive binominal noun phrase, subjective evaluation, modification, syntactic head, semantic head

1 Uvod

S prispevkom želimo osvetliti posebno vrsto zgradb tipa Sam1-*od*-Sam2, ki jo ponazarjajo zveze kot *idiot od voznika*, *dolgčas od filma*, *zmazek od članka*. Na podlagi uveljavljenega angleškega izrazja jo imenujemo *ekspresivna dvoimenska samostalniška zveza* (angl. *expressive binominal noun phrase*, EBNP; gl. Foolen 2004). V literaturi se namesto oznake *ekspresivna* uporabljata tudi oznaki *vrednotenjska* (angl. *evaluative*, gl. Trousdale 2012) in *lastnostna* (angl. *qualitative*, gl. den Dikken 2006). Če vse tri povežemo, odlično povzamemo bistvo zgradbe: prvi samostalni izraža lastnost, ki govorcu omogoča vrednotenje osebe oz. stvari, na katero se nanaša drugi samostalni, to pa daje celotni samostalniški zvezi ekspresivni pomen.

Ekspresivna dvoimenska samostalniška zveza (v nadaljevanju EDSZ) v slovenščini spada v nenormirano pogovorno rabo,¹ v pisni rabi pa jo zasledimo v besedilih, ki so pod vplivom pogovornega jezika (npr. v spletnih komentarjih). Morda je prav to razlog, da se ji doslej ni posvečalo posebne pozornosti. Podobno lahko sklepamo za druge slovanske jezike, kjer zgradba ni del knjižne norme ali sploh ne obstaja, je pa zato bolj relevantno vprašanje prevodnih ustreznice angleških zgradb (gl. npr. Vojtěch 2017 za češčino). Ravno nasprotno velja za germanske in romanske jezike, v primeru katerih je EDSZ predmet številnih študij. Poleg angleščine (prva izčrpna obravnava Aarts 1998) in nizozemščine (Bennis idr. 1998; Broekhuis in den Dikken 2012), velja omeniti še nemščino (Foolen 2004), francoščino (Doetjes in Rooryck 2003), španščino (Villalba in Bartra-Kaufmann 2010), italijanščino (Masini 2016) in portugalščino (Gomez Camacho in Saverio Serafim 2021). Foolen (2004) postreže še z zgledi iz katalonščine in romunščine, dotakne pa se tudi problematike prevajanja EDSZ v ruščino, finščino in turščino.

Pri obravnavi strukture EDSZ se poleg tradicionalne oz. šolske slovnice uporabljajo generativni okvir (npr. Alexiadou idr. 2007; Corver 1998; den Dikken 2006), okvir konstrukcijske slovnice (npr. Foolen 2004; Kim in Sells 2015; Trousdale 2012; van Eynde 2018) in okvir funkcijske diskurzivne slovnice (npr. ten Wolde in Keizer 2016; ten Wolde 2018, 2019). Medtem ko se generativni pristop osredinja na poteke in razmerja znotraj zgradbe, je pri preostalih dveh poudarek na sorodnosti z drugimi zgradbami, zgodovinskem razvoju in gramatikalizaciji.

Predpostavljamo, da ugotovitve o EDSZ, ki se nanašajo na skladenjsko in pomensko razmerje med sestavnikoma zgradbe in izhajajo iz študij na podlagi angleščine in drugih omenjenih jezikov, veljajo tudi za slovensko različico. Obravnavamo jih v teoretičnem delu prispevka (razdelek 2). Nadaljujemo z empiričnim delom, v katerem izbrane formalne lastnosti preverimo na vzorcu slovenskih EDSZ, pridobljenem s pomočjo korpusa. Metodologijo predstavimo v razdelku 3. Sledijo rezultati z razpravo in zaključek.

¹ EDSZ ni del knjižne norme in po klasifikaciji socialnih zvrsti (gl. Toporišič 2000) spada v splošnopogovorni jezik. Zgradbe tudi ne povezujemo s pokrajinsko zvrstjo ali interesno govorico. *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000) zgradbe ne omenja. Podobno je ne zasledimo med rabami predloga *od* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

2 Kaj je EDSZ

Kot na podlagi angleških zgradb ugotavlja van Eynde (2018: 823), EDSZ izkazuje produktivni vzorec, vendar njegovega pravega mesta v slovnici ni lahko določiti. Temeljna referenčna slovnica angleškega jezika zgradbo obravnava kot posebno vrsto apozicije s t. i. *of*-zvezo (Quirk idr. 1985: 1284–1285):

(1)

- a) the city of Rome 'mesto Rim'
- b) the fool of a policeman 'bedak od policista'

Obe zvezi lahko razvijemo v stavki s prisojjevalnim razmerjem med samostalnika, vendar v obratnih skladijskih vlogah. Če se osredotočimo na samostalnik znotraj predložne zveze, vidimo, da *Rim* iz (1a) postane povedkovo določilo, *policist* iz (1b) pa osebik stavka (Quirk idr. 1985: 1284–1285):

(2)

- a) The city (that I mean) is Rome. 'Mesto (, o katerem govorim,) je Rim.'
- b) The policeman is a fool. 'Policist je bedak.'

Quirk idr. (1985: 1285) izpostavijo, da predložna zveza v (1b) ni »običajna« postmodifikacija (tj. desni prilastek), saj samostalnik znotraj nje dojemamo kot pomensko jedro celotne zgradbe. Kot dodaten argument navajajo dejstvo, da kombinacija *fool of a* ('bedak od') ustreza pridevniku *foolish* ('bedast'), ki je v vlogi prilastka: zveza *bedak od policista* ima torej vzporednico v zvezi *bedast policist*. Omenjajo tudi kombinacijo *hell of a* ('pekel/hudič od') z nestandardno različico *helluva*, ki je rezultat naravne segmentacije zgradbe in s katero postane drugi samostalnik edino možno jedro – pomensko in skladijsko. Isti argument za možno re-interpretacijo jedra navaja tudi sodobnejša slovnica avtorjev Huddleston in Pullum (2002: 442, op. 56), čeprav v osnovi zagovarja analizo, po kateri je jedro prvi samostalnik.

Ostale lastnosti EDSZ, ki jih navajajo Quirk idr. (1985: 1285), so naslednje: relativna svoboda pri izbiri določilnika² pred prvim samostalnikom,

² Izraz določilnik uporabljamo kot ustreznico angleškega izraza *determiner* po Quirk idr. (1985). Tipični določilniki so določni in nedoločni člen ter zaimki, ki označujejo referenco samostalniške zveze.

obvezna raba nedoločnega člena pred drugim samostalnikom (vzorec angleških zgradb je torej Sam1-*of-a*-Sam2), možnost premodifikacije obeh samostalnikov in vprašljiva sprejemljivost zgradbe v množini.

Ključne skladenjske in pomenske vidike EDSZ predstavimo v nadaljevanju. Za ponazoritev uporabljamo zgled v slovenščini, razen v primerih, ko je oblika zgradbe v angleščini (ali kakem drugem jeziku) relevantna za samo razlago. Ob tem predpostavljamo, da odsotnost člena v slovenščini (v primerjavi z angleškim vzorcem Sam1-*of-a*-Sam2) ne vpliva na interpretacijo zgradbe kot take.

2.1 Skladenjsko razmerje med samostalnikoma

Angleška EDSZ izkazuje površinsko podobnost z več vrstami zgradb po vzorcu Sam1-*of*-Sam2, od zgradb za izražanje svojilnosti (3a) in vrstnosti (3b) do apozicijskih (3c), psevdopartitivnih (3d) in partitivnih (3e) zgradb.

(3)

a) the title of the book	'naslov knjige'
b) the scent of roses	'vonj vrtnic'
c) the city of Rome	'mesto Rim'
d) a bottle of water	'steklenica vode'
e) a number of people	'veliko število ljudi'

V slovenščini je tovrstnega prekrivanja manj, saj predlog *od* v rodilniških prilastkih ni tako pogost. Rabi se v predložnih zvezah, ki izražajo lastnost, čas, prostor ali vzrok (Toporišič 2000: 420), v pogovornem jeziku tudi za izražanje svojine (npr. *hiša od staršev*).

Površinsko podobnost med samostalniško zvezo z običajnim prilastkom in EDSZ ponazarjata zgleda (4) in (5):

(4)

a) ovitek od knjige	(= ovitek, ki ga ima knjiga; prim. <i>knjižni ovitek</i>)
b) dolgčas od knjige	(= knjiga, ki je (en) dolgčas; prim. <i>dolgočasna knjiga</i>)

Iz parafraz je razvidno, da le (4a) vsebuje »običajni« prilastek (tj. predložno zvezo s Sam2), ki opisuje lastnost jedra (Sam1). V (4a) je ravno obratno: Sam1 opisuje lastnost Sam2. Zaradi prekrivanja z obema vrstama zgradb je kombinacija Sam1-od-Sam2 lahko tudi dvoumna (gl. Gomez Camacho in Saverio Serafim 2021: 14, zgl. (27)):

(5)

a) (npr. otroška razlaga)

Kaj je nikotin? – Strup od cigaret. (= strup, ki je v cigaretah)

b) Kdaj boš končno opustila ta strup od cigaret? (= cigarete, ki so strup)

McCawley (1987: 459–469; 1998: 764–765) obravnava EDSZ v kontekstu skladijske mimikrije. Sam1 razume kot t. i. »pridevniški samostalnik« (angl. *adjectival noun*), ki posnema pridevnik (prim. *dolgočasen*, *strupen*). Zgradba z dvoimensko strukturo tako posnema samostalniško zvezo s pridevniškim prilastkom in samostalniškim jedrom (prim. *dolgočasna knjiga*, *strupene cigarete*).

Večina razprav v zvezi s strukturo EDSZ se ukvarja z vprašanjem, kateri od obeh samostalnikov (Sam1 ali Sam2) ima funkcijo jedra, in posledično z vprašanjem, kako ustrezno opisati skladijsko razmerje med njima. Vsem je skupno to, da se odmaknejo od interpretacije Sam1 kot edinega možnega jedra. Preskok v smislu, da vlogo jedra opravlja izključno Sam2, je redek (npr. Aarts 1998; Verhagen 2009) in v prvi vrsti še vedno sloni na pomenskem kriteriju, kot ga predlaga Zwicky (1985: 4; naš prevod): »v kombinaciji X+Y je X ‚pomensko jedro‘, če, enostavno povedano, X+Y opisuje vrsto stvari, ki jo opisuje X.« Pomensko jedro torej določa referenco celotne zgradbe – in v EDSZ je to Sam2. V skladnji se to odraža tako, da če je eden od obeh samostalnikov obvezen, bo to Sam2. Obveznost sestavnika pa je že argument za skladijsko jedro (Zwicky 1985: 13; gl. tudi Aarts 1998: 128).

Za ponazoritev: EDSZ v (6a) se nanaša TV-program. Zgradba brez Sam1 je popolnoma sprejemljiva, medtem ko Sam2 težje izpustimo (6b, 6c):

(6)

a) Dovolj imam te bede od TV programa. (po Aarts 1998: 124)

b) Dovolj imam tega TV programa / ?te bede.

c) Ta TV program / *Ta beda je živi dolgčas.

Bolj uveljavljena je sicer rešitev na podlagi dveh jeder: Sam1 predstavlja skladijsko jedro, Sam2 pa pomensko jedro (Abney 1987; Foolen 2004; McCawley 1998; Napoli 1989). Foolen (2004: 77–78) jo opiše kot »skladijsko motivirano«: EDSZ je hibridna zgradba, ki je v svojih lastnostih sorodna tako zgradbam s strukturo samostalnik (jedro) + predložna zveza (prilastek) kot zgradbam s strukturo pridevnik (prilastek) + samostalnik (jedro). Obenem izpostavi, da je prisotnost dveh različnih jeder tudi »ikonično motivirana«. Na tem mestu loči med referenčnim in ekspresivnim jedrom: Sam2 ima referenčno funkcijo, Sam1 ima ekspresivno funkcijo, njuna formalna integracija pa ikonično odraža dejstvo, da se oba nanašata na istega nanosnika (Foolen 2004: 78, 86).

Drugačno razlago predlagata Kim in Sells (2015: 70): Sam2 je še vedno pomenski lokus zgradbe, Sam1 je v vlogi pomenske modifikacije, nobeden od samostalnikov pa ni skladijsko odvisen od drugega. EDSZ je torej zgradba, ki združuje skladijske lastnosti priredja (v smislu skladijsko enakovrednih sestavnikov) in pomenske lastnosti podredja (v smislu pomenskega razmerja med jedrom in prilastkom).

Razmerje med Sam2 in Sam1 zaradi vzporednice s prisojevalnim razmerjem med stavčnim osebkom in povedkovim določilom spominja na apozicijsko. V angleščini, ki pozna apozicijo z *of*-zvezo, je umestitev EDSZ med apozicijske zgradbe (npr. Quirk idr. 1985) privlačna že zaradi same oblike. Vendar je tovrstna klasifikacija vprašljiva. En vidik, v katerem se zgradbi razhajata, je referenčno jedro. Keizer (2007: 81), ki strogo loči med dvoimenskimi in apozicijskimi *of*-zgradbami, pokaže, da v apoziciji tipa *the city of Rome* ('mesto Rim') referenco celotne zveze določa Sam1 (in ne Sam2, kot to velja za EDSZ). Razlika je nenazadnje razvidna tudi iz stavčnih parafraz: samostalnika iz EDSZ v stavku opravljata ravno obratni vlogi kot samostalnika iz apozicijske zgradbe (gl. (2) zgoraj). To se sklada s formalno analizo v okviru tvorbeno-pretvorbene slovnice, ki pokaže, da je obrnjeno zaporedje v EDSZ lahko rezultat t. i. inverzije predikata (den Dikken 2006: 172–181). V tem pogledu je EDSZ podobna psevdopartitivnim zgradbam tipa *a bottle of water* 'steklenica vode', ki so prav tako rezultat inverzije predikata (za primerjavo obeh vrst zgradb gl. Alexiadou idr. 2007; Corver 1998).

Vprašanje razmerja med samostalnikoma je neposredno povezano z vprašanjem, kaj natanko je predlog, ki ju povezuje. Ena možnost je, da gre še

vedno za pravi predlog, ki uvaja predložno zvezo v vlogi desnega prilastka (gl. npr. Napoli 1989: 209). Aarts (1998), po drugi strani, ki zagovarja razlago s Sam2 kot skladijskim jedrom, meni, da je predlog skupaj z nedoločnim členom (*of a*) pragmatični označevalec, zaradi katerega dobi zgradba vrednotenjsko interpretacijo, skladijsko pa je del t. i. »prilastkovne zveze« Sam1-*of-a* (Aarts 1998: 149–151). Na podlagi formalnih pristopov se je najbolj uveljavilo mnenje, da je *of* v EDSZ pomensko prazen vezni element oz. »nominalna vez« (angl. *nominal copula*), ki na ravni samostalniške zveze povezuje sestavnika, ki sta v osnovi v prisojevalnem razmerju (gl. den Dikken 2006).

Foolen primerja EDSZ v različnih jezikih in ugotavlja, da je vedno v rabi tisti predlog, ki v danem jeziku velja za pomensko najbolj nevtralnega (Foolen 2004: 76). S tem naj bi se ohranila konceptualna razdalja med objektivnim nanosnikom Sam2 in subjektivnim vrednotenjem preko Sam1. Vloga predloga je torej povezati referenčni pomen Sam2 z vrednotenjskim pomenom Sam1 (Foolen 2004: 91–92).

Podobno kot *of* tudi nedoločni člen *a*, ki stoji pred Sam2, ne opravlja svoje osnovne funkcije. Bennis idr. (1998: 98) ga poimenujejo »lažni« nedoločni člen in kot argument navajajo nizozemščino: v EDSZ je nedoločni člen (*een*) pred Sam2 obvezen tudi, kadar je ta v množini (npr. *idioten van een mannen* 'idioti od moških'), čeprav se drugače v nizozemščini nedoločni člen s samostalniki v množini ne uporablja. V angleški EDSZ *a* v množini sicer izgine, je pa obvezen z lastnimi imeni – kar zopet kaže na to, da ne more iti za pravi nedoločni člen, saj bi bila takšna funkcija v nasprotju z inherentno določnostjo lastnih imen. To se lepo ujema z Aartsovo prilastkovno zvezo (gl. zgoraj), ki *a* skladijsko jasno loči od funkcije določilnika k Sam2.

2.2 Pomensko razmerje med samostalnikoma

Pristopi so si edini v tem, da med Sam1 in Sam2 prepoznajo razmerje, ki ustreza razmerju med stavčnim osebkom in povedkovim določilom. Na primer:

(7)

- a) bedak od trenerja $\diamond$ Trener je bedak.
- b) peklenšček od otroka $\diamond$ Otrok je peklenšček.

Vendar s pomenskega vidika ne gre za eno vrsto razmerja. V (7a) Sam1 izraža lastnost Sam2 kot nosilca dane vloge oz. poklica, medtem ko v (7b) izraža splošno lastnost na osnovi primerjave. Ustrezni parafrazi sta naslednji:

(8)

- a) Ta trener je bedak kot trener (tj. v vlogi trenerja).
- b) Ta otrok je kot peklenšček.

Den Dikken (2006: 162–63) na podlagi omenjenih razlag loči med »atributivnimi« in »primerjalnimi« zgradbami, pri čemer omeni tudi možnost dvoumja. V zgradbah, ki so v osnovi atributivne, se Sam1 se v določenem kontekstu ne nanaša nujno na vlogo, ki jo opravlja nanosnik Sam2. Za ponazoritev: trener v (9a) spodaj je označen kot *bedak* zaradi napake pri svojem trenerskem delu, medtem ko se *bedak* v (9b) ne nanaša na vlogo trenerja: trener se v medsosedskih odnosih vede kot bedak.

(9)

- a) Ta bedak od trenerja nas je pozabil prijaviti na tekmovanje.
- b) Ta bedak od trenerja je sprt z vsemi sosedi.

Den Dikken med drugim poudari, da so primerjalne zgradbe mnogo svobodnejše pri izbiri samostalnikov, saj Sam2 ni omejen na imena poklicev, vlog in podobno, Sam1 pa je pogosto metaforičen (den Dikken 2006: 174).

Den Dikkenova delitev se deloma prekriva s Foolnovo (2004) delitvijo na zgradbe z ekspresivnim Sam1 in zgradbe z metaforičnim Sam1. Foolen razloži, da zgradbe z metaforičnim Sam1 v prvi vrsti odražajo govorčevo percepcijo Sam2 (na podlagi primerjave s Sam1), zgradbe z ekspresivnim Sam2 pa neposredno izražajo govorčeva čustva (na podlagi pomena Sam1, ki je v večini primerov slabšalen in se pogosto razume kot žaljivka). Obenem opaža, da so zgradbe z metaforičnim Sam1 pogostejše v germanskih jezikih in v predikativni rabi, medtem ko naj bi bile zgradbe z ekspresivnim Sam1 tipične za romanske jezike in se nahajale predvsem v argumentnih položajih (Foolen 2004: 92–93).

Ten Wolde in Keizer (2016) obravnavata EDSZ v kontekstu gramatikalizacije angleških dvoimenskih zgradb z *of* (gl. tudi ten Wolde 2018, 2019).

Kot posebno stopnjo v procesu gramatikalizacije predstavita t. i. »zgradbo z vrednotenjskim prilastkom« (angl. *evaluative modifier construction*), v kateri se leksikalni pomen Sam1 zabriše do te mere, da Sam1 postane predvsem sredstvo za izražanje govorcevega subjektivnega vrednotenja. Na tej točki priznavata Sam2 kot skladenjsko jedro, vrednotenjski prilastek pa sovпада z Aartsovo prilastkovno zvezo (gl. razdelek 2.1). Za ponazoritev (ten Wolde in Keizer 2016: 150–51):

(10)

- a) a beast of a child 'divjak (dobesedno: zver) od otroka'
- b) a beast of a golf course 'vrag (dobesedno: zver) od igrišča za golf'

V (10a) ima Sam1 še vedno deskriptivno vlogo (otrok se vede kot divjak), v (10b) pa Sam1 zgolj omogoča govorceu, da igrišče na podlagi subjektivnega vrednotenja predstavi kot nekaj posebnega, bodisi z vidika težavnosti bodisi kake druge lastnosti. Vrednotenje ni nujno negativno, pri interpretaciji pa ključno vlogo igra kontekst.

Najpogostejša angleška zveza v vlogi vrednotenjskega prilastka je *hell of a* 'hudič (dobesedno: pekel) od', skupaj z nestandardnimi enobesednimi vzporednicami (*helluva*, *helluv*, *hella*). Trousdale (2012: 179–183) izpostavi, da se *hell of a* pojavlja tudi kot intenzifikator znotraj prilastkovne pridevniške zveze (npr. *a [[hell of a] short] journey* 'hudičevo/preklemano kratko potovanje'). Ten Wolde (2018) v takšnih zgradbah prepozna novo kategorijo, ki jo poimenuje *dvoimenska zgradba z intenzifikatorjem* (angl. *binominal intensifier construction*). Ta v slovenščini nima neposredne formalne vzporednice (prim. **hudič od kratko potovanje*), temveč v vlogi intenzifikatorja uporabi prislov, ki je lahko izpeljanka iz Sam1 (*hudič* > *hudičev* > *hudičevo*, torej: *hudičevo kratko potovanje*).

2.3 Formalne lastnosti

V raziskavi se bomo osredinili na nekatere formalne lastnosti EDSZ v slovenščini. Za angleško zgradbo študije ugotavljajo naslednje:

i) Določilniki

1. Pred Sam1 lahko stojijo različni določilniki; najbolj pogosta sta nedoločni člen in kazalni zaimek. Možen je tudi svojilni zaimek (zgled 11a). Določni člen ni pogost, saj naj bi bil preveč nevtralen, da bi bil kompatibilen z ekspresivno, vrednotenjsko funkcijo EDSZ (Foolen 2004: 84; Verhagen 2009: 141, op. 15). Študije to potrjujejo tudi za druge germanske in romanske jezike; Verhagen kot izjemo izpostavi nizozemščino.
2. Določilnik pred Sam2 je vedno nedoločni člen. V množini ga zamenja ničti člen (gl. ii/4).
3. Kadar je v vlogi Sam2 lastno ime, kot določilnik pred Sam1 ne more nastopati nedoločni člen, saj bi bilo to v nasprotju z inherentno določno referenco Sam2. Po drugi strani določilnik pred Sam2 v obliki nedoločnega člena ostane, saj je neodvisen od reference (zgled (11b)).

(11)

- a) her nitwit of a husband 'njen tepec od soproga' (Aarts 1998: 130)
- b) that/*a weirdo of a Nigel 'tisti/en čudak od Nigela' (Trousdale 2012: 180)

ii) Sam1 in Sam2

1. Sam2 je lahko lastno ime (gl. i/3).
2. Tudi kot Sam1 se lahko pojavi lastno ime, in sicer v metaforični rabi (zgled 12b).
3. Sam2 ne more biti zaimek (zgled 12a).
4. Zgradba je možna tudi v množini, vendar so mnjenja glede njene sprejemljivosti deljena. Samostalnika se praviloma ujemata v slovničnem številu (zgled 12c); odstopanja so možna v primeru Sam2 s kolektivnim pomenom (zgled 12d).

(12)

a) that weirdo of Nigel/*him	'tisti čudak od Nigela/njega'
b) a Tony Blair of a meal	'Tony Blair od obroka' (Trousdale 2012: 180)
c) those fools of doctors	'tisti bedaki od zdravnikov' (Aarts 1989: 118)
d) idiots of a police force	'idioti od policije' (Bennis idr. 1998: 98)

iii) Modifikacija

1. Levi prilastek, ki stoji pred Sam1, lahko modificira tako pomen Sam1 kot pomen Sam2.
2. Tako Sam1 kot Sam2 dopušča lastno modifikacijo z desnim prilastkom.

(13)

a) a [voracious] reader of books	'strasten bralec knjig'
b) another [bitchy] iceberg
of a woman	'še ena pasja ledena gora
od ženske'
c) that [destroyer [of education]]
of a minister	'ta uničevalec izobraževanja
od ministra'
d) that genius of an
[instructor [of music]]	'ta genij od učitelja glasbe'
(Aarts 1998: 128–129, 133)

3 Cilj raziskave in metodologija

V razdelku 2 smo predstavili značilnosti EDSZ, ki v prvi vrsti izhajajo iz študij na podlagi angleščine, v veliki meri pa jih izkazujejo tudi zgradbe v drugih proučevanih jezikih. V nadaljevanju se bomo osredinili na slovensko EDSZ in predstavili raziskavo, katere cilj je bil ugotoviti vzorce rabe z vidika nekaterih formalnih lastnosti zgradbe. Zanimalo nas je naslednje:

- i) katere vrste zaimkov lahko stojijo pred Sam1 in Sam2;
- ii) ali je v položaju Sam2 lahko zaimek ali lastno ime;
- iii) kakšna sta števnost in slovnično število Sam1 in Sam2;
- iv) ali Sam1 in Sam2 dopuščata modifikacijo, in če jo, kakšna je njena vloga.

Zgradbe za potrebe analize smo pridobili iz *Korpusa spletne slovenščine Slovenian Web (SIWaC 2.1)* s pomočjo orodja Sketch Engine. Ključno vprašanje je bilo, kako do relevantnih primerov, saj se je iskalni niz samostalnik + *od* + samostalnik izkazal za preširokega. Na podlagi angleških zgradb smo predpostavili, da tudi slovensko različico pogosto uvaja kazalni zaimek, ki še poudari ekspresivnost zgradbe. Tako smo v uvodnem koraku v iskalni niz vključili kazalna zaimka *ta* (vključno

z različico *tale*)³ in *tisti*, pri čemer je Sam1 neposredno sledil zaimku, Sam2 pa predlogu (torej brez vmesnih prilastkov): *ta/tale/tisti* + samostalnik + *od* + samostalnik. Omejili smo se na imenovalnik in tožilnik (torej smo upoštevali tudi tožilniške oblike zaimkov za vse slovnične spole in obe vrsti nanosnika [+/-človeško]). V primeru velikega števila zgeneriranih konkordanc smo nabor zožali na naključni vzorec z omejitvijo 500 (to velja za vsa iskanja v raziskavi). Zadetke smo ročno pregledali in izločili nerelevantne (npr. svojilne: *tisti VAC zmazek od Valve*). Na ta način smo zbrali 109 EDSZ z zaimkom *ta* (od skupaj 500 zadetkov), 20 s *tale* (od skupaj 71 zadetkov) in 28 s *tisti* (od skupaj 163 zadetkov). V teh 157 zgradbah je bilo v vlogi Sam1 80 različnih samostalnikov. Med njimi smo poiskali tiste, ki so se pojavljali z vsaj tremi različnimi Sam2 in obenem z vsaj dvema različnima tipoma (samostalnike smo razdelili na tri tipe: občno ime [+človeško], občno ime [-človeško], lastno ime). Samostalnik *beda*, na primer, se je pojavil v kombinaciji s štirimi različnimi Sam2, ki so pripadali dvema tipoma: s samostalnikom *ljudje* (občno ime [+človeško]) in s samostalniki *funkcija*, *softver* in *sistem* (občno ime [-človeško]). Nabor samostalnikov, ki so ustrezali pogojem, je bil naslednji: *beda*, *gnoj*, *hudič*, *kreten*, *poden*, *drek*, *idiot*, *jajca*, *sranje*, *zmazek*, *žalost*. Ker so izkazali povezovanje z različnimi Sam2, smo jih prepoznali kot zanesljivo izhodišče za korpusno iskanje, s ciljem pridobiti čim več ustreznih primerov za analizo. Poleg tega je bil nabor uravnotežen z vidika števnosti samostalnikov: pet števnih (*hudič*, *kreten*, *poden*, *idiot*, *zmazek*), pet neštevnih (*beda*, *gnoj*, *drek*, *sranje*, *žalost*) in samostalnik, ki se v ekspresivni rabi vede kot množinski (*jajca*).

V nadaljevanju smo iskali po vzorcu X *od*, pri čemer smo kot X uporabili vseh enajst samostalnikov s seznama. Iskanje je pokazalo neenakomerno zastopanost sklonskih oblik, kar smo deloma povezali s sklonsko omejitvijo v uvodnem koraku. Tako smo se ponovno omejili na imenovalnik in tožilnik⁴ – edina sklona, v katerih smo našli vseh enajst samostalnikov kot Sam1 v EDSZ. Zadetke smo ročno pregledali in izločili nerelevantne. Izločili smo tudi zgradbe z istim samostalnikom v vlogi Sam1 in Sam2

³ Kazalni zaimki na *-le* so »večinoma čustveno obarvani« (Toporišič 2000: 340), kar se lepo sklada z ekspresivno, vrednotenjsko funkcijo EDSZ.

⁴ Predvideli smo tudi možnost, da bo zaradi človeškega nanosnika uporabljena drugačna tožilniška oblika od običajne (npr. *Da bi pa prenašala kakšnega gnoja od deca in celo pospravljala za njim, ...*).

(npr. *beda od bede*) in zgradbe, v katerih je Sam1 v osnovnem pomenu nadpomenka Sam2 (npr. *zverina od leoparda*). Na ta način smo zbrali 547 primerov EDSZ in jih uporabili za analizo.

4 Rezultati

4.1 Raba zaimkov pred Sam1 in Sam2

Pred Sam1 stoji zaimek v skoraj polovici analiziranih zgradb (natančno v 251 od 547). Pojavljajo se naslednji zaimki:

- kazalni: vrstni *ta, tale, tisti, [#]un* (nestandardna različica zaimka *oni*)⁵ in lastnostni *tak, takšen* (npr. *ta jajca od modema, un drek od xboxa, taka beda od filma*);
- vprašalni: lastnostni *kak, kakšen, [#]k(j)er* in vrstni *kateri* (npr. *kakšna žalost od države, kjera beda od mostu, kateri kreten od dobavitelja*);
- poljubnostni: *kakšen* (npr. *še kakšen Hollywoodski zmazek od filma*);
- osebni svojilni: *moj, tvoj, njegov, naš* (npr. *tista naša žalost od kave*);
- nedoločni: *nek, en, [#]zaen* (npr. *nek/en kreten od lovca, (kaj so to) za-ena jajca od HP-ja*);
- totalni: *ves, vsak* (npr. *vsako sranje od filma*);
- mnogostni: *marsikakšen* (npr. *marsikakšen drek od projekta*);
- zaimek *sam* za izražanje velike količine, mere česa (npr. *ena sama beda od teh zlizanih idiotov*).⁶

Prevladujejo vrstni kazalni zaimki (najdeni v 127 zgradbah od 547), pri čemer je daleč najpogostejši zaimek *ta* (v 85 zgradbah). V manjšem obsegu sledijo lastnostni vprašalni zaimki (v 40 zgradbah), nedoločni zaimki (v 26 zgradbah) in lastnostna kazalna zaimka (v 22 zgradbah). Zastopanost ostalih vrst zaimkov je nizka: posamezna vrsta se pojavlja v manj kot desetih zgradbah.

V dobri polovici analiziranih zgradb (natančno 296) se Sam1 pojavlja brez zaimka. Med njimi je 186 takih, ki se pojavljajo v predikativnem položaju ali kot pastavčne tvorbe. Od preostalih, ki se pojavljajo kot argumenti v

⁵ Oblike, ki spadajo v nestandardno rabo, so označene z #.

⁶ Pri klasifikaciji besede *sam* smo sledili definiciji in zgledom v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (npr. *sama gola histerija; njeno življenje je en sam boj*).

stavku, jih ima 70 določno referenco in 40 nedoločno referenco. Za ponazoritev (po istem vrstnem redu):

(14)⁷

- a) To je en navaden nateg.. ti nategatorji pa so zame **gnoj od ljudi**.
- b) **Poden od sodnije, poden od medijev**.
- b) **Jajca od iPhona** mi nočejo niti servisirati. Čeprav ima tovarniško napako ga ne vzamejo v servis ker je bil kao namočen v vodo!
- c) ... če bi bil lani v Domžalah, bi videl **žalost od igralcev**, tole letos je bilo 3x boljše ...

Zaimke najdemo tudi pred Sam2, vendar so redki. Našli smo 14 takšnih primerov. Zaimek je kazalni (*kakšna beda od **teh** ljudi, ena sama beda od **teh** zlizanih idiotov, beda od **takih** ljudi, beda od **takega** novinarstva, to sranje od **tega** foruma, to sranje od **te** trape anoreksije, žalost od **teh** »strokovnjakov«, žalost od **te** države*), svojilni (*beda od **vašega** pisanja, tvoj gnoj od **tvojga** starga, tako sranje od **naših** cest, tista žalost od **mojega** terenca, žalost od **naših** novinarjev*) ali nedoločni *en (hudič od **ene** žene)*.

4.2 Raba zaimkov in lastnih imen kot Sam2

V dveh zgradbah se je v vlogi Sam2 pojavil zaimek (*kreten od mene, žalost od nas, Slovencev*). V eni od njiju zaimku sledi apozicijski samostalnik:

- (15) Sicer pa žalost od nas, Slovencev! V osmih urah in pol nam je uspelo napisati ŠTIRI poste pod ta članek ...

Od lastnih imen so nas zanimala tista, ki so obdržala svojo osnovno funkcijo in niso konvertirala v občna imena (prim. *Garmin* v pomenu 'naprava GPS'). Pojavnost ni velika: našli smo 23 primerov z osebnimi imeni in šest primerov s stvarnimi imeni. Pred Sam1 stoji kazalni ali svojilni zaimek, kar se sklada z inherentno določno referenco Sam2:

(16)

- a) Kdo bo **to žalost od Olimpije** gledal ...

⁷ Zglede rabe navajamo nespremenjene, tj. kot se pojavljajo v korpusu. Naše je le označevanje relevantnih delov.

b) Lucas je bil tako prepričan v propad Vojne zvezd, da je Spielbergu predlagal stavo: če **njegovo sranje od Vojne zvezd** zasluži več denarja kot filmska fantazija, ki [...]

Kadar pred Sam1 zaimka ni, se zgradba v dobri polovici primerov nahaja v položaju stavčnega osebka ali predmeta z določno referenco (17a, 17b). V ostalih primerih gre za pastavčne tvorbe (17c):

(17)

- a) [...] od najboljših ameriških šrinkov, ki so potrebovali leta, da se je **zmazek od Rourka** končno vsaj vrnil na velika platna, kot osebnost pa izparel.
- b) Če enačiš **sranje od Reporterja** z Mladino, potem nisi niti približno “nevtralen”!
- c) Ma **prekleti idiot od Dušana**!

4.3 Števnost in slovnično število samostalnikov

V naboru zgradb za analizo en samostalnika v vlogi Sam1 (*jajca*) že nastopa v množini, saj se v ekspresivni rabi pojavlja kot množinski samostalniček. Ednina je sicer možna, a mnogo manj pogosta. Uporablja se pogovorna oblika *jajc*. Preverili smo jo v korpusu in dobili 16 zadetkov (npr. *Pa je bil tudi to nek jajc od vozila*). Rabe množinske ustreznice v moškem spolu (tj. *jajci od*) korpus ne potrjuje.

Preostalih deset samostalnikov smo v korpusu preverili glede na možnost rabe v množini in dvojini. Da Sam1 ni omejen le na ednino, je iskanje potrdilo tako za števne samostalnice (npr. *idioti od volilcev*, *kreteni od inšpektorjev*, *zmazki od komentarjev*, *podni od Kmetije*), kakor tudi za samostalnice, ki so v osnovi neštevni (npr. *bede od ljudi*, *gnoji od sodnikov*, *sranja od filmov*). Izjema so samostalniki *hudič*, *drek* in *žalost*, za katere needninske rabe nismo ugotovili. Zadetkov je bilo sicer malo (skupaj 23), od tega nobenega za dvojino. Z izjemo nekaj primerov (*kreteni od terorističnega portala* (tj. spletnega portala), *kreteni od PS in SD* (tj. političnih strank), *podni od Kmetije* (tj. resničnostnega šova), *zmazki od muzike*, *zmazki od slike* (tj. slike na TV)) je v množini tudi Sam2.

Kadar je v vlogi Sam1 števeni samostalni v ednini (*hudič, idiot, kreten, zmazek*), je tudi Sam2 števeni samostalni v ednini (npr. *idiot od človeka*). Med analiziranimi zgradbami so le štiri izjeme (*hudič od zelenjave/sadja/tramala, zmazek od fotokopij*). Po drugi strani se samostalniki, ki so v osnovi nešteveni, brez težav povezujejo tako z neštevnimi samostalniki (npr. *beda od vremena, drek od pisanja, gnoj od folka, sranje od homeopatije, žalost od telovadbe*) kot s števnimi samostalniki neglede na slovnično število (npr. *beda od stranke/ljudi, drek od projekta/razmer, gnoj od človeka/novinarjev, sranje od firme/navedb, žalost od sistema/strokovnjakov*). Enako velja za množinski samostalni *jajca* (npr. *jajca od telematike/avtomobila/motorjev*). V tem pogledu se enako kot nešteveni samostalniki vede samostalni *poden* (npr. *poden od filma/nogometa/medijev*).

4.4 Modifikacija samostalnikov

4.4.1 Modifikacija z levim prilastkom

Oba samostalnika dopuščata modifikacijo s pridevnikom oz. pridevniško zvezo kot levim prilastkom. V vlogi prilastka, ki stoji pred Sam1 in modificira njegov pomen, se pojavljajo naslednje skupine pridevnikov:

- (i) pridevniki, ki izražajo enakost ali nespremenjenost (npr. **enak** gnoj od človeka, **isto staro** bedno sranje od države);
- (ii) pridevniki, ki izražajo veliko ali najvišjo možno mero oz. stopnjo lastnosti (npr. **absolutni** poden od motivacije, **čista** beda od filma, **najnižja** beda od ljudi; **največji** poden od kampa, **precejšen** zmazek od recenzije, **prvovrstna** beda od človeka, **totalno** sranje od filma, **veliko** sranje od igre);
- (iii) pridevniki, ki dodatno poudarijo pomen Sam1 (npr. **navadno** sranje od praktične rešitve, **prava** beda od države, **živa** beda od proslave);

Našli smo le en primer, ki ne sodi v nobeno od navedenih skupin. Pridevnik pred Sam1 izraža vidik: **moralni** poden od novinarstva.

V položaju prilastka k Sam2 se nahajajo pridevniki, ki izražajo vrstnost (npr. *ta tvoja jajca od univerzalnega avtopolnilca, sranje od romantične komedije, zmazek od obremenilnega dokaza*) ali omejuje referenco Sam2 na enega samega nanosnika (npr. *ta zmazek od bivše domovine, isto sranje od zdajšnje situacije*).

Pomen Sam2 lahko modificira tudi pridevnik oz. pridevniška zveza, ki se sicer nahaja v skladenjskem položaju prilastka k Sam1. Takšno razmerje smo prepoznali v naslednjih zgradbah: *neuporaben drek od storitve*, *obče znan in veljavno preziran drek od filma*, *tisti udbomafijski gnoj od Fišerja in Masleše*, *prekleta jajca od telefona*, *italijanska jajca od avtomobila*, *stara jajca od avta*, *sama stara jajca od orožja*, *vsa suhoparna jajca od zakonov*, *neka dokaj neugledna jajca od avta*, *zgornji profesionalni poden od novinarstva*, *to eko sranje od hrane*, *napol pečeno, požrešno sranje od programske opreme*, *osladno sranje od skladbe*, *tole razvlečeno sranje od obleke*, *eno najcenejše sranje od mobitela*, *tisto parabooled sranje od strica bena*, *isto staro bedno sranje od države*, *kakšen podoben komunistični zmazek od države*, *kakšen hollywoodski zmazek od filma*, *Markešev skoraj neberljiv zmazek od članka*, *tisti zmedeni, konfuзни, neargumentirani zmazek od članka*, *ogabni, »upbeat & cheerful« zmazek od komada*, *tista dolgocajtna žalost od telovadbe*, *trenutna žalost od vlade*. Gre torej za neuporabno storitev, suhoparne zakone, trenutno vlado itd. V tej vlogi prevladujejo lastnostni in vrstni pridevniki; v manjši meri se pojavljajo pridevniki, ki služijo identifikaciji nosilca (npr. svojilni pridevniki).

4.4.2 Modifikacija z desnim prilastkom

Nobena od analiziranih zgradb ne vsebuje desnega prilastka, ki bi stal neposredno za Sam1. Vse strukture, ki smo jih prepoznali kot desne prilastke, stojijo za Sam2. Med njimi je le pet takšnih, ki so po obliki besedne zveze (npr. *sranje od reklam za trgovske centre*, *enak poden od nekega liderja sindikatov*). Ostale so prilastkovi odvisniki: našli smo jih v 41 zgradbah.

V dobri polovici prilastkovih odvisnikov smo na podlagi oblik zaimkov (ali glagolskega ujemanja) lahko z gotovostjo določili odnosnico: Sam 1 (7 primerov) ali Sam2 (14 primerov). V preostalih primerih smo se zanašali na kontekst in vsakič prepoznali Sam2 kot verjetno odnosnico. Za ponazoritev:

(18)

a) OK, gremo odpret kišto da bi prepisal cifro in kaj vidim? **Jajca** od modema, na **katerih** je pravzaprav edina stvar v latinici napis Made in Taiwan.

- b) Včerajšnje vsemogočne lune mi žal ni uspelo lepo poslikati, ker jajca od **fotoaparata**, ki **ga** imam pač niso dovolj.
- c) Dopoldan preživela na socialni zbornici, kjer mi je prijazna svetovalka naštela vsa suhoparna jajca od **zakonov**, ki jih bom morala **preštudirati** za izpit iz socialnega varstva.

5 Razprava

Iz rezultatov sledi, da v izbranih formalnih lastnostih, ki smo jih preverjali z raziskavo, slovenska zgradba ne odstopa bistveno od angleške, sploh če upoštevamo, da drugačno vedenje lahko izhaja že iz splošnih kontrastivnih razlik med sistemoma, kot je na primer odsotnost člena v slovenščini.

Najbolj opazna razlika je prav nedoločni člen pred Sam2 v angleški zgradbi, ki je obvezen celo pred lastnim imenom. Medtem ko ga ne more zamenjati drug določilnik, se v slovenščini na tem mestu lahko pojavi kazalni ali svojilni zaimek. Za oba jezika po drugi strani velja, da je kot Sam2 možno tudi lastno ime. S primerjalnega vidika je morda zanimiva tudi ugotovitev, da so zgradbe, ki se rabijo brez določilnika pred Sam1 in imajo določno referenco (torej zgradbe, ki so po funkciji primerljive z angleškimi zgradbami z določnim členom), kljub svoji »nevtralnosti« (gl. razdelek 2.3) relativno pogoste.

Kot vidnejšo razliko naj omenimo še možnost rabe neštevnega Sam2 v slovenski zgradbi. Študije poudarjajo, da je v angleščini Sam2 izključno števeni samostalniček. Vendar je na tem mestu nujno pojasnilo, da je v angleških zgradbah tudi Sam1 števeni samostalniček (česar študije sicer ne izpostavljajo, je pa števnost razvidna iz zgledov, ki jih navajajo). V tem pogledu slovenščina pravzaprav ne odstopa, saj tudi v slovenski zgradbi števnemu Sam1 praviloma sledi števeni Sam2. Razlika je drugod: slovenska zgradba dopušča tudi nešteveni Sam1 – in ta je kompatibilen z neštevnim Sam2 (npr. *beda/sranje od vremena*). Če pa takemu Sam1 sledi števeni Sam2, se tudi Sam1 vede kot števeni. To je lepo razvidno iz rabe določilnikov (npr. *en neuporaben drek od storitve, vsako sranje od filma, ena velika žalost od človeka*), možnosti primerjave (npr. *največji gnoj od človeka*) in rabe množine (npr. *gnoji od sodnikov, sranja od izgovorov, bede od ljudi*; vsi navedeni zgledi so v imenovalniku množine).

Ob analizi zgradb, v katerih je Sam2 lastno ime ali se pred njim nahaja zaimmek, so našo pozornost pritegnile pastavčne tvorbe:⁸

(19)

a) Ma prekleti idiot od **Dušana!** (= 17c)

b) Kakšna beda od **teh** ljudi!

Pastavke v (19) lahko parafraziramo na način, da Sam1 postane osebek, Sam2 pa povedkovo določilo: *Dušan je prekleti idiot; Kakšna beda (tj. kako bedni) so ti ljudje!* Ne moremo pa jih razumeti kot ustreznike stavkov, v katerih bi se celotna samostalniška zveza nahajala v neargumentnem predikativnem položaju (npr. **Ta človek je prekleti idiot od Dušana*).⁹ Predikativna interpretacija ni možna, saj Sam2 z lastnim imenom ali zaimkom jasno kaže na referenčnost zgradbe.

Pastavčne tvorbe v (19) se torej bistveno razlikujejo od ustreznikov stavkov, v katerih je EDSZ povedkovo določilo. V (20) gre za enako skladenjsko funkcijo kot v (21):

(20)

a) Tebi očitno paše da se nekdo utaplja v mizeriji. Prvovrstna beda od človeka. (= Ti si **prvovrstna beda od človeka.**)

b) Kakšna žalost od države! (= **Kakšna žalost od države** je to!)

(21)

a) Kdo je tu primitivec in kdo **beda od človeka?**

b) **Kakšen poden od karakterja** si šele ti, da takole pljuvaš po nekom pod izmišljenim imenom [...]

Če je prisotnost lastnega imena ali zaimka znak, da gre za pastavek, pa njuna odsotnost še ne pomeni, da gre nujno za ustreznik stavka. Zgradba v (20b), na primer, dopušča tudi drugo interpretacijo (prim. *Kakšna žalost je (ta) država (, o kateri govorim)!*). Glede na pojavnost v korpusu

⁸ Termine pastavčna tvorba, pastavek in ustreznik stavka uporabljamo po Toporišič 2000 (488–489).

⁹ Tak stavek bi v ustreznem kontekstu lahko razumeli le v smislu identifikacijske funkcije povedkovega določila: *Ta človek je tisti prekleti idiot od Dušana, o katerem sem ti pravila.* Vendar to ne ustreza pomenu oz. funkciji vzkličnih pastavkov v (19).

so takšne rabe pogoste in predstavljajo možno izhodišče za nadaljnje raziskave.

Analiza zgradb z vidika modifikacije osvetljuje vlogo prilastkov kot modifikatorjev pri vrednotenjskem pomenu zgradbe. Kot nerelevantne v tem pogledu lahko označimo leve prilastke k Sam2 in nestavčne desne prilastke k Sam2. Ti prilastki izražajo vrsto nečesa (npr. *univerzalni avtopolnilec*, *reklame za trgovske centre*) ali omejijo referenco v smislu identifikacije (npr. *zdajšnja situacija*). Našli smo le en primer, kjer nestavčni prilastek k Sam2 izraža lastnost, ki vpliva na vrednotenje: *beda od države s 115000 brezposelnimi in trendom njihove rasti*. Na tem mestu velja omeniti še zgradbi z apozicijo v Sam2, kjer prvi apozicijski samostalnik dodatno prispeva k ekspresivnosti zgradbe: *to sranje od te trape anoreksije*; *kakšen poden od ignoranta Pahorja* (prim. *od te trapaste anoreksije*, *od ignorant-skega Pahorja*).

Prilastkovi odvisniki dopuščajo obe možnosti. V nekaterih zgradbah je vrednotenje neepovezano z vsebino prilastka (npr. *jajca od mopedov, ki ga je vozil smrkavec*; *to eko sranje od hrane, ki ga propagirajo Slovenci*; *zmazek od članka, ki ga je objavil v Sobotni prilogi*; *tisti poden od štanca, ki ga tudi sicer veliko preprodajajo po svetu*), v drugih vsaj delne povezave ni težko prepoznati (npr. *jajca od modema, na katerih je pravzaprav edini napis Made in Taiwan*; *beda od ljudi, ki tako politiko kreirajo*; *sranje od prispevka, ki ga skoraj raznese od populistično-intelektualnih tujk*; *žalost od smučk, ki jih zdaj že nekaj let ne dražsam več in nič ne skrbim zanje*). Vloga prilastkovih odvisnikov v EDSZ je vsekakor privlačna tema za nadaljnje raziskovanje – skupaj z vprašanjem, kateri od obeh samostalnikov je odnosnica oziralnega zaimka in kaj to pomeni za skladnjo.

Najzanimivejši vidik modifikacije v EDSZ predstavljajo pridevniki oz. pridevniške zveze, ki se nahajajo v skladijskem položaju levega prilastka k Sam1 (primerov desnih prilastkov k Sam1 nismo zasledili). Ti pridevniki so neposredno povezani z vrednotenjsko funkcijo zgradbe, in sicer bodisi poudarjajo lastnost, s katero govorec preko Sam1 ovrednoti Sam2, bodisi izražajo lastnost Sam2, ki je podlaga za vrednotenje oz. ga upravičuje. V prvo skupino spadajo pridevniki, ki poudarijo pomen Sam1 in so po funkciji podobni poudarjalnim prislovom v pridevniških zvezah (npr. *enaka/totalna/prava beda od države*; prim. *enako/totalno/zares bedna država*).

V drugo skupino spadajo pridevniki, ki modificirajo pomen Sam2 (npr. *skoraj neberljiv zmazek od članka*). Lastnost Sam2, ki jo tak pridevnik izraža, sicer ni nujno poglavitni razlog za govorčevo vrednotenje, ga pa upravičuje. Poleg lastnostnih pridevnikov v tej vlogi opazimo tudi vrstne (npr. *hollywoodski zmazek od filma*, *komunistični zmazek od države*).

Obenem se tak pridevnik vede, kot da istočasno modificira Sam1, kar ne nazadnje dokazuje možnost rabe brez Sam2 (npr. *le kdo je objavil ta zmedeni, konfuzni, neargumentirani zmazek*; *še vedno vozi ena stara jajca* (tj. avtomobil); spet je *oblekla tisto razvlečeno sranje* (tj. obleko); toda: *?neuporaben drek*, *?dolgocajtna žalost*). Dvojna vloga je odraz interakcije med Sam2 kot pomenskim jedrom in Sam1 kot skladenjskim jedrom zgradbe. Takšna interpretacija sicer ni vedno možna. Aarts (1998: 133) na tem mestu izpostavi zgradbe z metaforičnim Sam1, v katerih sta pridevnik in Sam1 pragmatično nekompatibilna. Kot zgled navaja zvezo *another bitchy iceberg of a woman* ('še ena pasja ledena gora od ženske'), kjer pridevnik modificira izključno pomen Sam2 (prim. *pasja ženska* in **pasja ledena gora*). Zgradba je zaradi pridevnika lahko tudi pomensko dvoumna. Na primer: *trenutna žalost od vlade* najverjetneje pomeni 'trenutno vlado, ki je ena sama žalost', ne izključuje pa interpretacije '(ta naša) vlada, ki je trenutno ena sama žalost'.

Ob pridevniki, ki modificirajo pomen Sam2, se pojavlja vprašanje njihovega položaja v zgradbi. Zakaj ne enostavno *zmazek od skoraj neberljivega članka*, *sranje od napol pečene, požrešne programske opreme* ali *jajca od suhoparnih zakonov*, kjer bi se skladenjska funkcija pridevnika ujemala z njegovo vlogo pomenskega modifikatorja Sam2?

Kot kaže, je prav položaj pred Sam1 tisti, ki signalizira verjetno povezavo med lastnostjo in vrednotenjem. Poleg tega takšna stava dopušča možnost, da je dotična lastnost zgolj subjektivna percepcija govorca in ni nujno resnična (Aaarts 1998: 33, op. 18). Spodnji zgradbi torej pomensko nista popolnoma enakovredni.

(22)

- a) zmazek od skoraj neberljivega članka
- b) skoraj neberljivi zmazek od članka

Iz (22a) sledi, da je članek dejansko skoraj neberljiv, medtem ko (22b) tega ne predpostavlja: povsem možno je tudi, da gre zgolj za subjektivno oceno govorca. Te razlike seveda ni v primeru vrstnih in svojilnih pridevnikov ter pridevnikov, ki izražajo objektivno merljive lastnosti.

Razpravo zaključujemo s primerom, kjer prvi pridevnik poudarja pomen Sam1, drugi pa modificira pomen Sam2, ki ima že svoj lastni prilastek: *eno navadno neuporabno sranje od lesenega izdelka* (= izdelek iz lesa, ki je po mnenju govorca neuporaben in kot tak »navadno sranje«). Tudi v tem primeru je položaj pridevnikov ključen za interpretacijo (prim. *eno navadno sranje od neuporabnega lesenega izdelka*, *eno neuporabno sranje od navadnega lesenega izdelka*, *eno sranje od navadnega, neuporabnega lesenega izdelka*).

Sam1 lahko zamenjamo s pomensko identičnim pridevnikom *usran*, ki je v nestandardni pogovorni rabi pogost in ima enak učinek kot samostalnišnik. Za primerjavo:

(23)

- a) *eno navadno neuporabno sranje od lesenega izdelka*
- b) *en navaden usran* lesen izdelek, ki je popolnoma neuporaben

Zgled lepo ponazarja razmerje med samostalnikoma v EDSZ. Če po eni strani zagovarjamo strukturo s Sam1 kot skladiškim jedrom, po drugi strani ne moremo zanikati »pridevniške« vloge Sam1 v razmerju do Sam2. To samo potrjuje vlogo Sam2 kot pomenskega jedra zgradbe – ki v (23b) postane tudi skladišsko.

Samostalniška zveza v (23b) med drugim odpira vprašanje, ki sicer presega okvir te razprave. Kaj pomeni menjava Sam1 s pridevnikom za stavo ostalih pridevnikov? V konkretnem primeru je težava pridevnik *neuporaben*, za katerega se zdi, da kot levi prilastek ne funkcioniра najbolje, tudi če ga pomaknemo v ustrezni položaj za ekspresivni, vrednotenjski pridevnik, ki je zamenjal Sam1 (prim. *?en navaden usran neuporaben lesen izdelek*). Poleg tega se s tem izgubi verjetna povezava med izraženo lastnostjo in vrednotenjem preko Sam1 oz. njegove pridevniške vzporednice. Z vidika primerjave so zanimivi tudi pridevniki, ki v EDSZ poudarjajo pomen Sam1, ob menjavi Sam1 s pridevnikom pa postanejo prilastki k Sam2 (v našem primeru *navaden*).

6 Zaključek

Namen prispevka je bil dvojen. Želeli smo predstaviti EDSZ kot posebno vrsto zgradbe, predvsem pa pokazati, da je rabljena tudi v slovenščini, čeprav ni del knjižne norme. S pomočjo korpusa smo preverili formalne lastnosti slovenske zgradbe in ugotovili podobne vzorce, kot jih navajajo študije na podlagi angleščine in drugih jezikov. Zaključimo lahko, da gre v slovenščini za enak tip zgradbe: ne gre za običajno razmerje med jedrom in prilastkom, Sam1 in Sam2 sta v prisojevalnem razmerju; Sam1 predstavlja skladiščno, Sam2 pomensko jedro; predlog je vezni element; Sam1 v razmerju do Sam2 posnema pridevnik; pridevnik pred Sam1 lahko pomensko modificira Sam1 ali Sam2. Prav v večplastni vlogi pridevnikov vidimo potencial za nadaljnje raziskave.

Pričujoča raziskava je bila omejena na formalne lastnosti in je slonela na ozkem naboru samostalnikov. Obravnavo slovenske EDSZ bi veljalo razširiti na pomenska razmerja v kontekstu atributivnih in primerjalnih zgradb, pri čemer bi bilo zanimivo preveriti, v kolikšni meri se uporabljajo tudi za izražanje pozitivnega vrednotenja. Prav tako bi veljalo raziskavo zasnovati na več korpusih in primerjati rabo zgradbe v različnih žanrih.

Vira

Korpus spletne slovenščine Slovenian Web (slWaC 2.1). <https://the.sketchengine.co.uk/>

Slovar slovenskega knjižnega jezika (Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja). Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. www.fran.si

Literatura

Aarts, B. (1998). Binominal Noun Phrases in English. *Transactions of the Philological Society*, 96(1), 117–158. <https://doi.org/10.1111/1467-968X.00025>

Abney, S. P. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect* [Doktorska disertacija]. Massachusetts Institute of Technology.

Alexiadou, A., Haegeman, L. in Stavrou, M. (2007). *Noun Phrase in the Generative Perspective Account*. Mouton De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110207491>

- Bennis, H., Corver, N. in den Dikken, M. (1998). Predication in nominal phrases. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 1(2), 85–117. <http://www.jstor.org/stable/23738601>
- Broekhuis, H. in den Dikken, M. (2012). *Syntax of Dutch: Nouns and Noun Phrases* [Volume 2]. Amsterdam University Press.
- Corver, N. (1998). Predicate Movement in Pseudopartitive Constructions. V C. Wilder in A. Alexiadou (ur.), *Possessors, Predicates, and Movement in the Determiner Phrase* (str. 215–257). John Benjamins.
- Den Dikken, M. (2006). *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion, and Copulas*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/5873.001.0001>
- Doetjes, J. in Rooryck, J. (2003). Generalizing over quantitative and qualitative constructions. V M. Coene in Y. D'hulst (ur.), *From NP to DP: Volume 1: The syntax and semantics of noun phrases* (str. 277–296). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/la.55>
- Foolen, A. (2004). Expressive binominal NPs in Germanic and Romance languages. V G. Radden in K. U. Panther (ur.), *Studies in Linguistic Motivation* (str. 75–100). Mouton de Gruyter.
- Gomez Camacho, R. in Saverio Serafim, C. (2021). Head identification in binominal constructions. *Linguistik online*, 109(4), 3–21. <https://doi.org/10.13092/lo.109.8013>
- Huddleston, R. in Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316423530>
- Keizer, E. (2007). *The English Noun Phrase: The Nature of Linguistic Categorization*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627699>
- Kim, J.-B. in Sells, P. (2015). English binominal NPs: A construction-based perspective. *Journal of Linguistics*, 51(1), 41–73. <https://doi.org/10.1017/S002222671400005X>
- Masini, F. (2016). Binominal constructions in Italian of the N1-di-N2 type: towards a typology of Light Noun Constructions. *Language Sciences*, 53, 99–113. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2015.05.010>
- McCawley, J. D. (1987). A case of syntactic mimicry. V V. Fried in R. Dirven (ur.), *Functionalism in Linguistics* (str. 459–470). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/llsee.20.24mcc>
- McCawley, J. D. (1998). *The Syntactic Phenomena of English* [2. izdaja]. The University of Chicago Press.
- Napoli, D. J. (1989). *Predication Theory. A Case Study for Indexing Theory*. Cambridge University Press.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. in Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.

Ten Wolde, E. (2018). Premodification in evaluative of-binominal noun phrases: An FDG vs a zone-based account. V E. Keizer in H. Olbertz (ur.), *Recent Developments in Functional Discourse Grammar* (str. 169–206). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.205>

Ten Wolde, E. (2019). Linear vs. hierarchical: Two accounts of premodification in the of-binominal noun phrase. *Linguistics*, 57(2), 283–326. <https://doi.org/10.1515/ling-2019-0002>

Ten Wolde, E. in Keizer, E. (2016). Structure and substance in functional discourse grammar: the case of the binominal noun phrase. *Acta Linguistica Hafniensia*, 48(1), 134–157. <https://doi.org/10.1080/03740463.2016.1176371>

Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica*. Obzorja.

Trousdale, G. (2012). Grammaticalization, constructions and the grammaticalization of constructions. V K. Davidse, T. Mortelmans, L. Brems in T. Breban (ur.), *Grammaticalization and Language Change: New Reflections* (str. 167–198). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.130.07tro>

Van Eynde, F. (2018). Regularity and idiosyncrasy in the formation of nominals. *Journal of Linguistics*, 54(4), 1–36. <http://dx.doi.org/10.1017/S0022226718000129>

Verhagen, A. (2009). The conception of constructions as complex signs: Emergence of structure and reduction to usage. *Constructions and Frames*, 1(1), 119–152. <http://doi.org/10.1075/cf.1.1.06ver>

Villalba, X. in Bartra-Kaufmann, A. (2010). Predicate focus fronting in the Spanish determiner phrase. *Lingua*, 120(4), 819–849. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2008.07.010>

Vojtěch, K. (2017). *Appositional structure „noun of a noun“ and its translation counterparts* [Diplomsko delo]. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.

Zwicky, A. M. (1985). Heads. *Journal of Linguistics*, 21(1), 1–29. <https://www.jstor.org/stable/4175761>